

Podoba Slovencev v leposlovnem opusu italijanskega tržaškega pisatelja Claudia Magrisa

Maja Smotlak

Inštitut za jezikoslovne študije, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Garibaldijska ulica 1, SI-6000 Koper
maja.smotlak@zrs.upr.si

Prispevek analizira šest ključnih pojmov (Jugoslavija, fašizem, Trst, slovenski jezik, nemštvo in (ne)znani Slovenci), okrog katerih italijanski tržaški avtor Claudio Magris (1939) gradi svojo literarno podobo Slovencev. Sočasno primerja njegovo pisanje s sodobno slovensko tržaško pripovedno prozo (1980–2016).

Ključne besede: italijanska književnost / Trst / tržaška književnost / imagologija / Slovenci / fašizem / Magris, Claudio

Tako kakor ruševine Troje [...] tudi vsak delček stvarnosti zahteva arheologa ali geologa, ki ga razvozla, in morda književnost ni nič drugega kakor ta arheologija življenja (Magris, Donava 248–249).

Sodobni slovenski tržaški avtorji v svojih leposlovnih besedilih pogosto obravnavajo narodnostna vprašanja preko upodabljanja Slovencev in Italijanov.¹ Nov raziskovalni izziv pa se ponuja v vprašanju, kako upodabljajo Slovence in njihovo kulturo sodobni italijanski tržaški avtorji, ki si delijo bivanjski prostor s slovensko narodno skupnostjo, saj so »najbolj zanimive in najbolj domišljene [...] prav podobe nekega naroda o svojih sosedih« (Smolej 25). Oblikovanje samopodobe o lastni kulturi oz. »nasebnosti [...] lastne kulture je [...] dialoški odziv, [...] razhajanje, celo nesoglasje« (Škulj, *Nova* 295). Mejni kulturni prostor, kot je tudi tržaški, pa še izraziteje kot drugi »predstavlja soobstoj razlik, vzpodbudno srečevanje vedno novih kulturnih protislovij in soočanja nezdružljivih tradicij. [...] Ker gre za območja stalne izmenjave, je na mejnih ozemljih semiosfera v stanju nenehnega ustvarjalnega vretja [...] neukinljivega dialoga« (Škulj,

¹ Analiza omenjenih upodobitev v sodobnem slovenskem romanu v Italiji je zajeta v moji doktorski disertaciji *Narodna identiteta v sodobnem slovenskem romanu v Italiji (1991–2011)* (Smotlak 2014).

Literatura 353).² V takšnem kontekstu sta stalnemu prevpraševanju podvržena tudi narodna identiteta in odnos do kulturno drugačnega, kar je razvidno tudi v leposlovju teh območij.

Študija, ki bi celovito odgovorila na zastavljeno vprašanje, bi bila zelo obsežna, zato sem si za njeno izhodišče izbrala enega najbolj reprezentativnih, kakovostnih in priznanih sodobnih italijanskih tržaških piscev, Claudia Magrisa (1939).

Pri tem se opiram na interdisciplinarno imagološko metodo, ki je v komparativistiki vse bolj razširjena in uveljavljena zaradi zavedanja, da »igrata književnost in umetnost pri izdelavi tudi najpreprostejših podob vlogo kulturnega in simboličnega posredništva« (Pageaux 14–15). S pomočjo imagoloških smernic luščim iz Magrisovih leposlovnih besedil tiste ključne pojme, koncepte in tematske enote, okrog katerih v svojih leposlovnih besedilih gradi podobo Slovencev. V študiji oblikujem »zemljevid« Magrisovih miselnih podob o tej temi, s katerim iščem odgovor tudi na temeljno vprašanje, kakšno »hierarhijo« (več-, manj- ali enakovrednosti) vzpostavlja avtor v svojem pisanju med Slovenci in Italijani. Predvsem me torej zanima, »kaj besedilo, brano kot pričevanje, vsota informacij, pove o Drugem (v tem primeru o Slovencih, op. M. S.)« (Pageaux 17), na katerih mestih se stika in na katerih razhaja z besedili sodobnih slovenskih tržaških pripovednikov, ki so svoja dela objavili med letoma 1980 in 2016. V skladu s sodobnimi pristopi literarne vede analizo ključnih pojmov Magrisovega leposlovnega upodabljanja Slovencev sočasno prepletam z njihovim časovno-prostorskim ozadjem (prim. Škulj, *Literatura*).

Cilj je nadgraditi doslejšnje študije o literarizaciji Slovencev v italijanski književnosti, ki so se večidel osredinjale na prvo polovico 20. stoletja (prim. Cergol; Pirjevec), poleg tega pa predstaviti Magrisov leposlovni opus skozi omenjeno literarnovedno perspektivo in s tem prispevati k boljšemu medsebojnemu poznavanju v slovensko-italijanskih literarnih (a ne le teh!) odnosih.

Pretekla italijanska tržaška književnost o Slovencih

Bleščečemu obdobju vsestranskega razcveta in dokaj mirnega sožitja slovenskega, italijanskega in nemškega prebivalstva, ki je na Tržaškem vladal pod habsburško monarhijo, je v procesu razpadanja Avstro-Ogrske na prelomu med 19. in 20. stoletjem sledil postopen zaton. Trst je doživljal

² Več o semiosferi in njenih specifikah v primeru obmejnih literatur gl. v Škulj, »Literature and Space«; »Literatura in prostor«.

identitetno krizo, saj se je med njegovimi narodnostmi sprožil konflikt. Izid naj bi določil, kateri od tedaj snujočih se držav bo mesto pripadlo. Pogajanja v zvezi s tem so se odvijala tudi v leposlovju in obravnavanju »tematik jezika, imperializma, narodne identitete ter njenih upodobitev« (Pizzi, *Triestine* 148). Mesto, ki je šele iskalo lastno literarno identiteto, »je bilo nedvomno občutljivo za razprave, osredotočene na predstave o znameniti, nesporni in predvsem edinstveni nacionalni in kulturni identiteti« (Pizzi, *Quale* 104).

V tedanji italijanski tržaški književnosti prepoznamo dva temeljna odnosa do Slovencev: zamolčevanje ali neenakopravno, pokroviteljsko ocenjevanje. Med tiste, ki so v svojih delih Slovence skoraj povsem zamolčali, sodi Italo Svevo, medtem ko je najbolj znan predstavnik druge kategorije nedvomno Scipio Slataper, ki je v svojem romanu *Moj Kras (Il mio Carso)* (1912) predstavil slovanski svet »kot svet neukih, a dobrih pastirjev, hrabrih, čeprav divjih borcev« (Pirjevec 197–198). Temu podobni opisi so se ohranjali tudi v poznejših desetletjih.³ Najbolj so se seveda radikalizirali v času fašizma, ko je bil Trst izbran za »laboratorij«, kjer se je razvila posebna različica t. i. obmejnega fašizma, ki je temeljil na protislovskosti in protislovenskosti, ki sta ciljali k poitalijančenju vseh Neitalijanov. Italijanstvo je bilo tedaj sinonim za civilizacijo, medtem ko je slovanskost predstavljala grožnjo, tuj in strašen svet (Pizzi, *A City* 77). Marija Pirjevec opozarja, da je celo v 40. letih 20. stoletja v leposlovnih delih italijanskih tržaških pisateljev »Slovenec, posebej pa Slovenka, [...] vse prej kot prijetno bitje, zagorelo od sonca, brez elegance v gestah in besedi, robato, predvsem pa nepredvidljivo v svojih reakcijah« (198). Slovenci so bili v primerjavi s tržaškimi Italijani pogosto upodobljeni kot duševno in telesno grši ljudje, kar je razkrivalo nestrpnost in odklonilno naravnost do njih. Ta je izhajala predvsem iz še iredentističnega, nato fašistično-nacionalističnega strahu pred neznanim in drugačnim.

Odpiranje in rahločutnejši odnos do Slovencev sta se pojavila v 60. letih. Zlasti Fulvio Tomizza je v svojih delih večkrat pisal o Slovencih kot Italijanom enakovrednih likih, ki so »[v] njegovo prozo vstopa[li] tudi s svojo zgodovinsko in kulturno razsežnostjo« (Pirjevec 199). Od Tomizze do danes so se na tržaškem literarnem prizorišču italijanski avtorji soočali z mnogimi družbeno-političnimi spremembami, ki so predrugale tudi slovensko-italijanske odnose. Predstavila bom, ali so sledi tega procesa vidne v pisanju Claudia Magrisa in v katerih elementih se njegovo upo-

³ Pri marsikaterem italijanskem tržaškem piscu sta diskriminatorni pogled na Slovence in nenaklonjenost medkulturnosti paradoksalno sobivala z odprtostjo in dojemljivostjo za proevropske poglede, literarno ter kulturno eksperimentiranje; oboje naj bi izhajalo ravno iz obrobnosti, v kakršno je bil tedaj potisnjen Trst (prim. Pizzi, *Triestine*).

dabljanje Slovencev razlikuje od dotedanjega pisanja italijanskih tržaških avtorjev, v katerih potezah pa mu je podobno.

Leposlovni opus Claudia Magrisa

Claudio Magris je doslej ustvaril obširen literarni opus,⁴ ki je že v precejšnji meri prestavljen v slovenski jezik. Na leposlovnem prizorišču se je prvič pojavil z romanom *Domneve o neki sablji* (*Illazioni su una sciabola*) (1984), čemur so sledili roman *Donava*⁵ (*Danubio*) (1986), drama *Stadelmann* (*Stadelmann*) (1988), roman *Drugo morje** (*Un'altro mare*) (1991), kratka pripoved *El Conde** (*Il Conde*) (1993),⁶ drama *Glasovi* (*Le voci*) (1994), zbirka kratkih pripovedi *Mikrokozmosi** (*Microcosmi*) (1997), drama *Razstava** (*La mostra*) (2001), drama *Že biti* (*Essere già stati*) (2001), roman *Na slepo** (*Alla cieca*) (2005), drama *Saj razumete** (*Lei dunque capirà*) (2006), roman *Ustavljena preiskava* (*Non luogo a procedere*) (2015).

Na vsebinski ravni se Magris v svojih leposlovnih tekstih pogosto loteva vprašanja narodne identitete. To velja predvsem za pripovedno prozo, medtem ko v dramah, ki se gibljejo med monološko dramatiko in kratkimi pripovedmi, to počne le izjemoma in zelo posredno. Narodno identiteto razume kot človeško konstrukcijo, ki »si domišlja, da je po svoji naravi nespremenljiva« (*Mikrokozmosi* 134) in v odnosu do drugega izključujoča, »vzbuja [...] strah, saj mora za preživetje začrtati meje in zavračati tiste, ki so onkraj njih« (40), čeprav je v resnici, kot poudarja Magris, relativna in nujno vključujoča oz. sestavljena. Slednje lepo ponazori s snežniškim gozdom, ki je bil »najprej avstrijski, nato italijanski, pa jugoslovanski in nazadnje slovenski, [...] ni pripadal nikomur; bržkone so drugi pripadali njemu« (89).

S tem pa smo že pri drugi Magrisu posebej ljubi temi v okviru narodno-identitetnih vprašanj. To so meje, in tem se veliko posveča v *Donavi*, romanu, ki prepleta fikcijo in zgodovinska dejstva v mozaik zgodb, povezanih z evropskimi regijami in njihovimi spremenljivimi mejami, skozi katere teče reka Donava. Po njegovem mnenju na mejah nastajajo »težko opredeljiv[e]

⁴ Proučila sem tista Magrisova besedila, ki se uvrščajo med romane, kratke pripovedi in drame, nisem pa obravnavala njegovih polliterarnih ter neliterarnih besedil – esejev, dnevnikov, dopisovanj, kolumn in študij, izdanih v knjižni obliki.

⁵ Naslovi, označeni z zvezdico, so naslovi del, ki so že prevedena v slovenski jezik. Naslove in odlomke besedil, ki še niso prevedena, sem v slovenščino prevedla sama.

⁶ *El Conde* je kratka pripoved o življenju Condeja, in njegovega tovariša, ki na jugu iberskega polotoka iščeta in pobirata trupla iz morja, da bi jih nato pokopala. V tem pripovednem besedilu ni referenc na narodnoidentitetne tematike, zato ga v nadaljevanju več ne omenjam. Podobno velja tudi za drame.

identitet[e], kakršne so vse obmejne, mešane in razklane med dialog in spore. To [so] predvsem občutljiv[e] identitet[e], nikoli zadovoljn[e] z odnosom drugih do njih[ih] ne glede na to, kakšen je« (81). Prebivalci obmejnih prostorov oblikujejo zavest »o posebni identiteti, prežeti s protislovji, vendar izjemni v tej svoji konfliktni posebnosti, lastni vsaki od sestavin, ki so v medsebojnem sporu« (307). Nujna se mu zdi prekinitev poudarjanja »čistosti« narodnih identitet in uveljavitev prožnosti meja, ki so prepogosto vzrok za »krvave daritve, [...] za smrt« (*Mikrokozmosi* 72), s tem, »da se počutiš zmerom na njihovi drugi strani in se tja tudi postaviš« (ibid.).

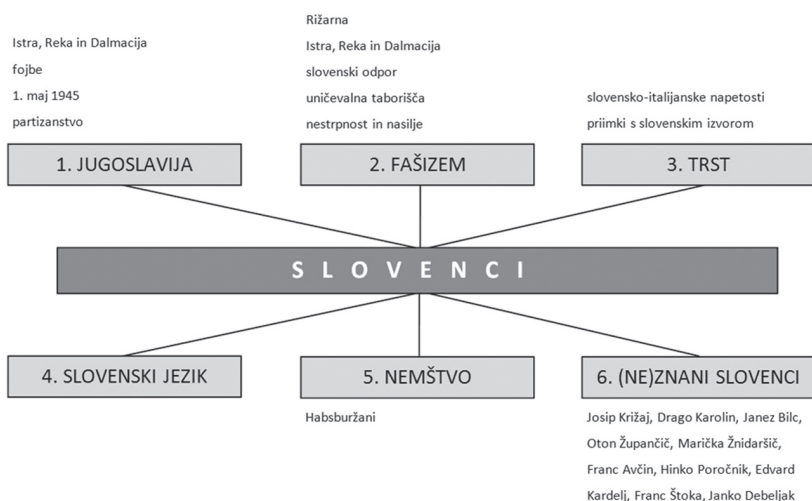
Prav zato je najbrž tretja narodnoidentitetna tema, nad katero je Magris še posebej fasciniran, t. i. »identiteta babilonskega stolpa« (Magris, *Z Donavo*) oz. heterogenost, prehodnost, pluralnost identitet. Sam je prepričan, da je vsaka narodna identiteta nujno večznačna, »sestavljena iz mešanj, odzemanj in izpustov« (*Donava* 191). Med prototipi takšnih identitet najdemo pri Magrisu najpogosteje nekdanjo srednjeevropsko, avstro-ogrsko identiteto, ki naj bi bila idealizacija »ubranost[i] različnih narodov« (31) in, kot Magrisa parafrazira Nikolai Jeffs, »multietničn[a] enot[a], ki je omogočala [...] multikulturn[o] sožitj[e]« (411). O tem je Magris obširno pisal v študiji *Habsburški mit v moderni avstrijski književnosti** (*Il mito asburgico nella letteratura austriaca moderna*) (1963). Nemalokrat pa je v njegovem pisanju prisotna tudi tržaškost kot prototip identitetnega in medkulturnega nesožitja, nekakšna temna različica predhodno omenjenih identitet, o čemer je z Angelom Aro pisal v delu *Trst, obmejna identiteta** (*Trieste. Un'dentità di frontiera*) (1982).

Magrisova očaranost nad raznolikostjo se ne kaže le na vsebinski ravni, temveč tudi v njegovem slogu. Ta spaja kontraste, kot so lirsko strnjene stavke in epski opisi dogodkov (prim. Brecelj), združuje pripovedništvo, esejistiko, filozofske refleksije, memoaristiko, potopis, kulturno in politično zgodovino in enciklopedične navedke. Magris sam priznava, da gre za zavestno »prestopanje ali mešanje literarnih zvrsti« (Cicarelli in Magris 413). S tem oblikuje posebno in samosvojo literarno zvrst, ki deluje kot labirint, nelinearna in razdrobljena struktura, hkrati pa je kot »nekakšna računalniška hiperpovezava, v kateri nas vsaka navedba vodi naprej k drugi« (Jeffs 400) potencialno v neskončnost. Magris se odloča tudi za specifične protagoniste, marginalce zgodovine in njihove »majhne in pozabljene usode« (Cicarelli in Magris 410), za ljudi, »ki so po trenutku življenjske moči, po resničnem ali samo namišljenem vzponu spoznali svojo šibkost in ranljivost ter se morajo zato svojim načrtom in sanjam odpovedati. Pa vendar se ne prepuščajo obupu, nasprotno, vztrajajo, da bi svojo nemoč spremenili v dostojanstvo« (Brecelj 41).

Ključni pojmi Magrisovega leposlovnega upodabljanja Slovencev

Claudio Magris se kljub »geografsk[i], zgodovinsk[i] in kulturno-duhovn[i] bližin[i]« (Simoniti 105) s Slovenci redkeje odloča za njihovo upodabljanje v svojih leposlovnih besedilih, kot bi pričakovali. V svojih esejih, intervjujih in drugih javnih premislekih namreč pogosto omenja »vlogo slovenskega prebivalstva« (Cicarelli in Magris 406) na Tržaškem in spoznanje, da je »slovenska sestavina Trsta [...] človeška in kulturna realnost, brez katere bi bili [...] Italijani prikrajšani za del sebe, kot bi bili tržaški Slovenci brez Italijanov« (Magris, *Storia di*). Preko imagološke analize podobe Slovencev, ki jo Claudio Magris zariše v svojih leposlovnih delih, lahko prepoznamo šest ključnih pojmov, okrog katerih se ta giblje. Večina teh pa je razvejana na podkategorije (Slika 1).

Pri tem je nujno pojasniti, da avtor pogosto kot sinonim za označevanje Slovencev uporablja pojem *Slovani*, kar je ostanek fašistične težnje po označevanju Slovencev in Hrvatov z izrazom *Slovani* (it. *Slavi*, tudi *Schiavi* in *Schiavoni*, »izvirajoč iz semantične asociacije izraza *Slavi* s *Schiavi*, torej sužnji« [Šabec 290]), s čimer so Slovincem odvzemali veljavo samostojnega naroda z lastno identiteto. Nekoliko večjo, a ne popolno, koherenco pri uporabi pojma Slovenec pokaže šele v romanu iz leta 2015 *Ustavljena preiskava*. Slednje toliko bolj čudi, ker je Magrisova intelektualna drža, ki jo javno izraža, daleč od diskriminatornosti, kakršna je bila značilna za italijanske tržaške avtorje prve polovice 20. stoletja.

Slika 1: Ključni pojmi podobe Slovencev v leposlovnem opusu Claudia Magrisa

Poglejmo torej поближе, katere teme se skrivajo za vsakim od pojmov, ki jih Magris povezuje s Slovenci.

Jugoslavija

Zdi se, da je najbolj ponavljajoči se pojem, povezan s Slovenci, v Magrisovem leposlovlju Jugoslavija. O tej govori tako v svojih najzgodnejših kot tudi v najsodobnejših delih, v katerih ostaja Jugoslavija kljub svojemu razpadu nosilka večje politične veljave kot pa samostojne nacionalne entitete, ki so jo tvorile. Slovence eksplicitno loči od preostanka jugoslovanskih narodov zgolj v *Mikrokozmosih*,⁷ ko govori o bratomorni vojni, v katero je zabredla Jugoslavija ob svojem razpadu. Zapiše namreč, da je »civilizacija [...] Slovenije nasploh, daleč od tistega predcivilizacijskega barbarstva« (101).

Preko pisanja o Jugoslaviji Magris obravnava njeno partizansko preteklost, katere sestavni del je bilo slovensko partizanstvo. O jugoslovanski osvobodilni partizanski vojski piše včasih kot o »vojsk[i] junakov, [ki je] zaskočila [...] vseprodirajoči nemški vojni stroj, ga poteptala v prah« (*Na slepo* 177), spet drugič pripisuje partizanstvu dvojni značaj dobrega in zla. V svojem romaneskem prvencu *Domneve o neki sablji*⁸ pripovedovalec piše o Mirku in Katji kot o »zastrašujoč[em] Jugoslovan[u] (dejansko je bil to Slovenec, op. M. S.) in njegov[i] partnerk[i], teror[ju] in upanj[u] dolin« (*Illazioni* 63–64), ki naj bi zaradi notranjega spora padla v Karnijskih Alpah pod streli italijanskih partizanov. V romanu *Ustavljena preiskava* se protagonist ob pogledu na titovke sprašuje, »[k]do je pod tistimi čepicami? Heroji, morilci, idioti?« (*Non luogo* 250).

V zvezi s partizani Magris pogosto omenja dogajanje na Tržaškem 1. maja 1945 in neposredno po njem, kraška brezna oz. fojbe ter poboje Italijanov, ki naj bi jih izpeljali jugoslovanski partizani. Magris opiše prihod jugoslovanskega IX. korpusa v Trst 1. maja 1945 z metaforo:

⁷ V zbirki devetih kratkih pripovedi *Mikrokozmosi* Magris opisuje obmorsko regijo od Benetk do Trsta, regijo Piemonte s Torinom, severozahodni del Italije, Istro, južno Tirolsko, Trst, obmejne dele Slovenije in Italije ter Slovenije in Hrvaške. O krajih pripoveduje skozi »anekdote tamkajšnjih ljudi, njihovo zgodovinsko ozadje, hkrati pa prežvekuje teme o literaturi, o filozofskih temah [...] razmišlja o tradicijah, ter se navsezadnje spogleduje z umetnostjo« (Kaštrun 274).

⁸ Kratki roman *Domneve o neki sablji* v obliki pisma, ki ga piše duhovnik Guido, obravnava spomine na čas, ko so med 2. svetovno vojno prišli Kozaki v Karnijo in želeli imeti to ozemlje za svojo novo državo na podlagi obljube, ki so jim jo dali nacisti. V pismu piše tudi o domnevah, ki se na osnovi ostankov neke sablje porajajo o smrti kozaskega vojaškega poveljnika Krasnova.

»[r]deča in belo-rdeče-modra zastava kakor škrlaten oblak prekrijeta nebo in v tej bakreni svetlobi vrtnar kosi, kakor nanese, uporniško maščevanje po dolgi temačnosti je tudi temno razsajajoče nasilje« (*Drugo morje* 78). Tedaj naj bi prišlo do slepega maščevanja jugoslovanskih vojakov nad Italijani in do popolnega zavračanja sodelovanja z italijanskimi antifašisti. V *Mikrokozmosih* prikaže ta del preteklosti z usodo Giacomu, sina slovenske matere in italijanskega očeta, katerega »prve besede, ki jih je kot otrok spregovoril, ko je z materjo živel na Svetem Ivanu, so bile slovenske, ko pa je izvedel, da so mu leta 1945 Slovani ubili očeta Italijana, je postal in še precej časa tudi ostal neofašist« (225). Magris omenja, da so ob koncu vojne »titovci krive in nedolžne Italijane, z rokami zvezanimi z žico, [metalij] vsevprek v fojbe ali jih utaplja[li] v morju« (*Drugo morje* 77). V drugem besedilu pa vzpostavi vzročno-posledično povezavo med fašizmom in poznejšimi fojbami, ko naniza drugega ob drugem prizore »črn[ih] srajc[...] [, ki] požigajo vasi, krašk[ih] brez[en][], ki] skrivajo trupla« (*Non luogo* 48). Vzdušje povojne tesnobe, ki ga izpiše Magris, spominja na Trst med letoma 1946 in 1949, v katerega je Boris Pahor postavil svoj alter ego, Radka Subana, v romanu *V labirintu* (1984).

Zlasti v najnovšem romanu *Ustanovljena preiskava* Magris dopolni sliko, ki je v predhodnih romanih zajemala predvsem vidik italijanskih žrtev, z bolj poglobljenim pogledom z druge strani. Posebne pozornosti je namreč vredna prisposoba čevljev in nog slovenskega partizana, s pomočjo katere raziskuje ozadje in izvode slovenskega partizanskega boja za Trst ter partizanskega maščevanja nad Italijani, čeprav se od teh obenem distancira. Podobno držo zavzamejo sodobni slovenski tržaški pripovedniki, ko se spuščajo v iskanje vzrokov italijanske fašistične nestrpnosti do Slovencev.

Par čevljev. Najbrž je last, bil je last slovenskega partizana iz Kosovelove brigade, ki je z drugimi sestopil z Opčin v mesto in se združil s Titovimi enotami 20. in 9. divizije. Pustil jih je na vogalu med ulico Carducci in ulico Battisti, na robu pločnika pri arkadah Chiozza, da bi si osvežil noge po dolgem pohodu. Pod arkadami je stala lepa trgovina s čevlji, pa so jo oropali, razbili izložbo in odvrgli stran stare. Toliko zgodovine v tistih čevljih, preluknjanih med pohodom jugoslovanske vojske skozi gozdove, Trnovski gozd ali Snežnik, namočenih v prehojenih potokih brez mostov, dvesto kilometrov od Like do Trsta [...] tisti čevlji se umažejo od prahu in krvi, toda hodijo, kmalu zatem začnejo znova korakati, pridejo v Trst, v sam center.

Zapuščeni tam na pločniku pri arkadah Chiozza so zastava; zastava zmagovalca, veliko bolj kot pompozna zastava, ki jo malo pozneje, s pomočjo mitraljeza v rokah, titovci vsilijo na občinska okna. Preden bi si obul tiste nove čevlje, ki jih je vzel iz oropane trgovine, je družje najbrž ostal dolgo bos, da bi si odpočil noge. Čas trgatve; noge kmetov mečkajo grozdje v vinski kadeh, mošt je rdeč, kri je rdeča,

včasih je dober ali vsaj omamljajoč kot vino. Prelivati kri, mečkati jo pod nogami, je užitek, kot je piti mošt, predvsem potem, ko si bil dolgo grozdje, ki so ga mečkale tuje noge, vzvišeni gospodje iz sedaj osvojenega mesta (*Non luogo* 246–247).

Magrisovo iskanje ravnovesja in nepristranskosti v prikazovanju Slovencev se potrdi tudi v *Mikrokozmosih*, ko jugoslovanskim partizanom priznava legitimno osvoboditev že od nekdaj slovenskih ozemelj, jim pa hkrati očita, da so tedaj izkoristili priložnost tudi za njegovo »nepravično poveča[nje] za nekaj italijanskih« (92). Misli na izgubo Istre, Reke in Dalmacije, o kateri piše v skorajda vsakem od svojih pripovednih besedil, kar potrjuje, da ga »[k]ot Tržčan[a] [...] določa spomin na izgon Italijanov iz Istre in Dalmacije« (Jeffs 407).⁹ Pri tem uporablja besede, kot so »neusmiljen[o] preganjanje[...]« (*Mikrokozmosi* 100), »maščevanje [...], izgnani v pregnanstvo, [...] trpinčeni in ustrahovani« (142), »izgon« (*Donava* 41), »bež[anje] iz Istre, z Reke in iz Dalmacije v Italijo; [...] zapuša[nje] dom[ov], korenin[...], vse[ga]« (*Mikrokozmosi* 81). Istra, Reka in Dalmacija so tako prikazane kot ozemlja, ki si jih je leta 1945 prilastila tuja (jugoslovanska) oblast in jih s tem do leta 1954, ko se je italijanski eksodus iztekel, spremenila v nedosegljivo obljubljeno zemljo, nekakšen italijanski (predvsem italijansko-tržaški) »Kanaan«. Istra se na primer stalno vrača v misli literarnih likov: »Istra, tam gor, na drugi strani, v nekem drugem svetu; čudno, kako se mi zdi, da jo vidim čisto blizu, kot z barkovljanskega nabrežja, potem pa izgine, se utrne ...« (19). Podobno je občutena tudi Dalmacija, ki po vojni ni več italijanska, zato se »Italijan, ki živi v Novem Sadu [...] počuti [...] potopljen v odrevenelo pričakovanje nečesa, kar nikoli ne pride« (*Donava* 318).

O prisilnem izgnanstvu Italijanov iz Istre, Reke in Dalmacije ter o njihovi izgubi piše na način, kot to počnejo slovenski tržaški avtorji o odprti rani dodelitve Trsta Italiji z Rapalsko pogodbo leta 1920 in o neuresničenih sanjah o tem, da bi bilo to mesto del slovenske države (če izvzamemo jugoslovansko oblast v Trstu med 1. majem in 12. junijem 1945). Še opaznejša je podobnost z njihovim opisovanjem obdobja fašističnega preganjanja Slovencev v Julijski krajini. Tudi slovenski avtorji z občutljivostjo literarizirajo povojna obračunavanja (npr. Marko Sosič v romanu *Tito, amor mijo*, 2005) in odhod Italijanov iz Istre, Reke in Dalmacije (npr. Marij Čuk v romanu *Pena majskega vala*, 1998), vendar redkeje kot Magris. V nasprotju

⁹ Del pozornosti, ki jo Magris posveča omenjeni temi, gre pripisati tudi dejstvu, da je njegova prva žena, pokojna Marisa Madieri, kot italijanska deklica morala po koncu 2. svetovne vojne z družino prisilno zapustiti Reko. V Italiji je dolga leta živela v begunskem taborišču. O svoji izkušnji je napisala roman *Zelenomodro** (*Verde acqua*) (1987, slovenski prevod 2006). Preko pripovedi o eksilantskem izseku svojega življenja spoznava svoje tudi delno madžarske in slovanske korenine, ki jih je pred tem njena družina zanikala.

z njim slovenstva ne enačijo z jugoslovanstvom, pa tudi jugoslovansko in slovensko partizanstvo ter tržaški 1. maj 1945 so prek literarnih likov slovenskih avtorjev v Italiji večidel vrednoteni pozitivno, medtem ko je zanje 13. julij 1920 in požig tržaškega Narodnega doma to, kar je v Magrisovih očeh za tržaške Italijane 1. maj 1945.

Fašizem

Drugi ključni pojem, ki se ga Magris pogosto dotakne ob upodabljanju Slovencev, je fašizem. Na tak način prikaže tudi drugo stran tematskega sklopa, ki ga razvije pod pojmom Jugoslavije. Loti se dela preteklosti, za katerega si je poveljna italijanska družba dolgo prizadevala, da bi ga ublažila ali zanimala tudi s pomočjo fraze, »da večina tistih, ki so se vpisali v fašistično stranko, [...] v resnici ni bila *zaves* fašistična« (Gentile 11).

Ko Magris piše o fašizmu, obravnava tudi njegovo nestrpnost in nasilje do Slovencev. Brez (samo)cenzure naniza prizore, ko so fašisti v Pivki »polovili in eliminirali precejšnje število Slovanov, (v nadaljevanju besedila pojasni, da je šlo za Slovence, op. M. S.) povezanih z Osvobodilno fronto« (*Non luogo* 52), »kot zveri [so se] znašali nad Slovani« (*Na slepo* 178), »škvadristi so po tržaških ulicah polnili z udarci in ricinusovim oljem ali pošiljali na drugi svet tiste, ki so se upirali, posebno Slovence in komuniste« (*Non luogo* 266). Tedaj so, kot ugotavlja protagonist romana *Na slepo*, »vsa imena ščavov dali v žehto in sta bila Soča ter Jadransko morje očiščena in oprana v italijanskem Arnu« (23).¹⁰ Magris omenja dejstvo, da so v času fašizma nasploh »Slovane, Hrvate in Slovence, [...] fašisti tako nedostojno tlačili; pa ne le oni, tudi mnogi italijanski antifašisti, polni predsodkov, so jih grdo gledali« (92). Dotakne se tudi poglavja fašističnih uničevalnih taborišč, ko omenja otok Rab, »peklenski otok, taborišče, kjer so Italijani pobijali Slovence, Hrvate, Jude, antifašiste, partizane in tudi otroke« (62).

Ne omeji se le na prikazovanje Slovencev kot žrtev, temveč priznava tudi trden slovenski odpor, kajti pred fašističnim trpinčenjem in nasiljem so »Slovani [...] neprebojen zid« (*Drugo morje* 49) in »dajejo fašistom največ vetra, [...] ne bojijo se smrti« (70). Tako omeni tudi odziv slovenskih žensk. Italijani, ki so se pridružili fašizmu, ugotavljajo, da jih slovenske ženske »ne marajo več, ker nosi[j]o črno srajco« (*Non luogo* 218).

Magris je skozi svoje literarne like zelo kritičen do fašizma. Označi ga za »največj[o] in najhujš[o] bolezen moderne dobe« (*Donava* 259) in nik-

¹⁰ »Prati perilo v Arnu« je v italijanskem jeziku ustaljena fraza, ki označuje čiščenje jezika. V Magrisovem primeru se nanaša na poitalijančevanje slovenskih imen in priimkov.

dar ne zdrsne v njegovo opravičevanje. Pripíše mu tudi izvorno krivdo za izgubo ozemelj, Istre, Reke in Dalmacije. Protagonist romana *Na slepo* na primer ugotavlja, da so zanjo »krivi [...] fašisti, ki so hoteli vojno, in tisti Italijani, ki so mislili, da bojo lahko Slovane vedno brcali v rit« (216). S tem uravnovesi prikazovanje tega, za Italijane bolečega zgodovinskega dogodka in se izogne enostranskosti, saj na stvar pogleda s perspektive vzroka in posledice. Omalovažujoč odnos do slovanskih narodov večkrat navaja kot temeljni razlog za nesreče, ki so se nad Italijane zgrnile po padcu fašizma in koncu 2. svetovne vojne, kajti »laž [je bilo] prezirljivo zanikanje, da bi bila rdeča istrska prst tudi slovanska. Prezir kot pljunek v zraku pade nazaj na njihovo glavo« (*Mikrokozmosi* 77).¹¹

V Magrisovem najnovejšem pisanju, v romanu *Ustavljena preiskava*, se pojavi še ena »kolektivna travma mesta« Trst (*Non luogo* 302), tj. Rižarna, edino nacistično taborišče v Italiji, ki ga je skorajda sočasno literariziral tudi Marko Sosič v romanu *Kratki roman o snegu in ljubezni* (2014). Oba se dotakneta nezmožnosti italijanske družbe, zlasti na Tržaškem, da bi obračunala s svojo fašistično preteklostjo, njenega dolgega zamolčevanja in načrtnega brisanja spomina. Sosič piše o brezplodnosti povojnega sojenja leta 1976 zoper naciste in fašistične kolaborante, ki so delovali v okviru Rižarne. Magris pa obravnava predvsem izginula imena krvnikov in njihovih pomočnikov, ki so jih (tudi slovenski) taboriščniki izpisali na stene celic v Rižarni in jih je v začetku 50. let tržaški zbiratelj Diego de Henriquez¹² prepisal ter preslikal v prostorih, ki so jih po vojni prepleskali, nato pa porušili.¹³ Kolaborantsko in fašistično usmerjenim Tržaçanom je tako uspelo omogočiti, »da je Rižarna izginila za nekaj let – nihče ni nikoli govoril o njej, niti antifašisti, nihče ni vedel ničesar [...], uspeli so izbrisati tisto resnico« (*Non luogo* 301). Magris piše tudi o tem, kako so po vojni Italijani v celoti »konvertirali« in prevzeli idejo antinacizma, »da bi lahko molčali o drugih nasiljih, ki so jih izvrševali nad žrtvami drugih ras in barv polti, in si pomirili vest s pomočjo takšnega izkazovanja protifašistične

¹¹ Magris razume z identitetnega vidika Istro podobno kot Trst, saj se v njej prav tako mešajo slovansko-romanske korenine, ki jih ni mogoče razdružiti.

¹² Diego de Henriquez (1909–1974) je življenje posvetil zbiranju vojnega materiala vseh vrst, da bi na osnovi tega ustvaril muzej, ki bi preko razstavljanja orožja služil spodbujanju miru. Umril je v požaru, ki je zajel skladišče, kjer je spal med nabranimi predmeti. Nenavadne okoliščine smrti so sprožile preiskavo, vendar je ta ostala brez odgovorov. Danes v Trstu stoji po de Henriquezu poimenovani Mestni vojni muzej za mir (Civico Museo della Guerra per la Pace), kakršnega si je zamišljal sam.

¹³ Roman ni le zgodba o Rižarni in o de Henriquezovih izginulih beležnicah, temveč tudi o 2. svetovni vojni in povojnem vzdušju, ki je vladalo Trstu. De Henriquezova zgodba se prepleta z zgodbo Luise, urednice vojnega muzeja za mir, ki se skozi lastno identiteto sooča s podedovano dediščino judovskega pregona in črnega suženjstva.

verec» (*Donava* 90). S tem pa ni prišlo do resničnega konca fašizma, saj se je podcenjujoč odnos do Slovencev nadaljeval tudi po vojni. V romanu *Ustavljena preiskava* Magris opiše italijansko poveljno komično ilustracijo, na kateri je upodobljen Slovenec, čigar značilnosti še vedno spominjajo na tiste, ki mu jih je v svojem iredentističnem duhu pripisoval Scipio Slataper.

Ena mnogih risb, podpisana s Kollmann in Josè – V ospredju noge z razkremenimi prsti družeta Mirka, tržaška karikatura Slovenca s Krasa. Maščevanje za tiste slovanske čevlje, zapuščene pod arkadami Chiozza, ki so osvojili Trst? V tem primeru noge niso bojni pohod, hoja, beg in napad v gozdu, zaseda zveri v tišini, gola taca, ki pride za hrbet tistemu, ki usmerja vanjo puško, temveč so le nerodne in umazane noge nekoga, ki ni usvojil civilizacije, vzgoje, in nima pravice sestopiti v mesto. Ali vsaj ne, ne da bi bil okregan za svoje umazane noge s strani tistega, ki si lahko kupi čevlje znamke Ferragamo (*Non luogo* 258).

Magris se tako približa kolektivnemu spominu, značilnemu za slovenske tržaške pripovednike, ki tudi v sodobnosti pogosto pišejo o fašizmu (starejši avtorji, npr. Boris Pahor v romanu *Zgodba o reki, kriпти in dvorljivem golobu*, 2003, in pripovednem kolažu *Trg Oberdan*, 2006, Alojz Rebula v romanih *Kačja roža*, 1994, *Cesta s cipreso in zvezdo*, 1998, in *Nokturno za Primorsko*, 2004) in neofašizmu (mlajši avtorji, npr. Igor Škamperle v romanu *Sneg na zlati veji*, 1992, Marij Čuk v *Peni majskega vala*, 1998, Marko Sosič v *Kratkem romanu o snegu in ljubezni*, 2014, in Igor Pison v kratki pripovedi *Identiteta črne maše* v zbirki *Zasilni izhodi*, 2013). Podobno kot to počnejo mlajši med njimi, tudi Magris poskuša izstopiti iz izključnosti (italijanskega) narodnega gledišča, ki mu pripada, in uravnovesiti prikazovanje narodnoidentitetno občutljive preteklosti z odpiranjem pluralnosti pogledov. S tem se tako v slovenski kot v italijanski obmejni literaturi vse bolj prebujata zavest, h kateri je dolga leta pozival predvsem Boris Pahor in o kateri je tudi Magris pisal v *Donavi*, in sicer da je osnovni pogoj za mirno in kulturno sobivanje različnosti v tem, da vsak narod goji »[d]osledno [...] zavedanje hib in temnih plati vseh in samih sebe« (291), »saj noben narod, nobena kultura – tako kakor noben posameznik – nista brez zgodovinskih madežev« (ibid.).

Trst

Ko Magris piše o Slovencih, nemalokrat omenja Trst, ki ga obravnava kot nasprotje nekdanjega avstro-ogrskega oziroma srednjeevropskega večkulturnega sožitja. Dojema ga skozi joycejevsko perspektivo kot

anahronizem in *nebeneinander*, obrežje, nastlano z drobci zgodovine, na katerem sta vse in vse, kar temu nasprotuje, tesno skupaj, iredentizem in habsburška svoboda, italijansko domoljubje in nemški in slovanski priimki, Apolon in Merkur. V tem najsevernejšem žepu Jadrana je zgodovina klobčič, v katerem se niti nenehno prepletajo (*Mikrokozmosi* 230).¹⁴

Skozi Magrisov leposlovní opus lahko opazimo, da se v zgodnejšem ustvarjalnem obdobju odloča za posredno omenjanje prisotnosti Slovencev v Trstu zgolj preko literarnih likov z izrazito slovensko zvenečimi priimki, kot so Velicogna (*Mikrokozmosi*), Kogoi, Perich, Blasich, Bernetich (*Na slepo*), Pomogacci (*Razstava*) ali Simzig, Janes in Pocar (*Drugo morje*). Pri nekaterih od teh navaja različice istega priimka v italijanski in slovenski verziji, kot na primer pri protagonistu, Tržčanu z multiplo osebnostjo in ujetem v blodnje (najbrž tudi v tej osebnosti lahko prepoznamo metaforo o narodnoidentitetnem stanju v mestu Trst) romana *Na slepo*, za katerega zapiše, da se imenuje »Cippico – tudi Cipiko, Čipiko – Salvatore« (11), s čimer desakralizira in relativizira njegovo narodno pripadnost ter izvor. Tudi na tak način avtor potrjuje svoje večkrat izraženo prepričanje, da je vsak narod brez izjeme rezultat stoletnih raznolikih kulturnih »nanosov«, ki plast za plastjo tvorijo posamezne narodne identitete, pri čemer je »vsaka pripadnost [...] celota in nima je pomena razstavljeni, da bi prišli do zelenega nedeljivega atoma« (*Mikrokozmosi* 134), kajti »čista«, enoznačna kultura oz. narod ne obstajata. Za vsako identitetno plastjo se razkriva nova plast, zato »[v]saka etnična čistost vodi v rahitičnost in golšavost« (184).

Pena se spušča, daljša se v sluzaste madeže, izginja v odtok na robu Vrta, medtem pa se s Svetega Ivana kak Vodopivec spušča v mesto ali vzpenja vanj in postane Bevilacqua. Patok teče s Slavije v *Mare Nostrum*, Italija postane talilni lonec tudi za tiste, ki pridejo od daleč in se kaj kmalu počutijo Italijane, kakor na primer tisti, ki imajo beneške ali furlanske priimke; mladosti, ki so umirale na Krasu v prvi svetovni vojni, vse dokler Trst ne bi postal del Italije, so se imenovali tudi Slataper, Xidias, Brunner, Ananian, Suvič. Vendar pa se v talilniku zgosti, sestavine v njej se izmenjujejo in druga drugo uravnovežajo; obmejno mesto je prepletano in razrezano z mejami, ki ga ločujejo od njega samega, rane, ki se ne zacelijo, nevidne in usodne meje med enim in drugim tlakovcem, nasilja, ki sprožajo nasilja. Ta potoček je rožnate barve, zgodovina ima menstruacijo; enkrat doleti mene, spet drugič tebe, vendar pa v tej blatni vodi ne moremo ločiti ene krvi od druge (225).

¹⁴ Podobno v *Drugem morju* zariše tudi Gorico z omenjanjem »[g]lorišk[e] narodn[e] mešanic[e] in agonij[e]« (12), v kateri bi pravi Goričan z začetka 20. stoletja »moral znati italijansko, nemško, slovensko, furlansko in beneško-tržaško, da bi živel sproščeno in naravno v svojem okolju« (13).

Zlasti za tržaškost Magris meni, da ta pravzaprav sploh ne obstaja, kajti »nihče se ni rodil tu (v Trstu, op. M. S.) in še manj očetje teh nihčejev. Vsi [so] prišleki, kdove čigavi otroci« (*Non luogo* 106), ki »slabo izgovarja[jo] italijanske besede« (*Na slepo* 50). Prav zato je zanimivo njegovo neposredno raziskovanje izvorov slovensko-italijanskih napetosti, značilnih za Trst, ki jih dobro strne v sledečem odlomku.

Ne tepta se tujca, temveč domorodca, tistega, ki je sin tvoje zemlje, kakršen si tudi ti, vendar ne verjameš, da je v tolikšni meri domorodec kot ti in on misli isto o tebi. Nihče ni imel nič proti Grkom v Trstu ali Srbom, ki so že nekaj stoletij lastniki najlepših palač okrog Kanala, ker peščica Grkov in Srbov ne bi mogla narediti Trsta grškega ali srbskega, medtem ko bi ga Slovenci lahko naredili slovenskega, in niti Slovenci niso imeli nič proti Grkom ali Srbom, ker jih ni skrbelo, da bi postali Grki ali Srbi, temveč so se bali, da bi lahko postali Italijani, kot so to postali že mnogi med njimi, ki so si spremenili priimke, ko so sestopili s Krasa in se prelevili v italijanske patriote (*Non luogo* 236).

Sodobno preseganje tega starodavnega strahu in sovraštva s strani vseh vpletenih pa avtor spodbuja z besedami: »Vrzimo v potok kakor uma-zano perilo starodavne zamere, ki smo jih nasledili, nadutost večinskega prebivalstva, zamere manjšin« (*Mikrokozmosi* 226). V tem lahko prepoznamo vzporednico med Magrisom in tistimi slovenskimi tržaškimi avtorji, rojenimi po letu 1950, ki v svoja literarna dela vpisujejo prav takšno potrebo po preseganju starih zamer. Primer so razmišljanja slovenskega protagonista romana Marija Čuka *Pena majskega vala*: »'[V] tem mestu [...] [o]d vedno živita naroda, ki v zgodovini res nista skupaj zobala češenj, a čas bi bil, da nezaupanje danes presežemo. Če nas je usoda postavila v ta prostor, moramo se s tem sprijazniti, in ne šivati novih ločnic, marveč skupno življenje'« (72).

Slovenski jezik

Pojem, ki se v Magrisovem literarnem ustvarjanju navezuje na Slovence, je tudi slovenski jezik, ki pa se po izpostavljenosti umešča šele za besede Jugoslavija, fašizem in Trst. Pojmovanje slovenščine, kakršno jo doživljajo Magrisovi italijanski literarni liki, bi lahko označili za bipolarno, saj je ta jezik zanje nekakšna občasno očarljiva, spet drugič pa odbijajoča skrivnost. Tako na primer v romanu *Ustavljena preiskava* avtor omeni hierarhijo, ki so jo imeli jeziki v še avstro-ogrskem Trstu, namreč aristokratske in premožnejše družine so se nujno učile nemščine, nato francoščine, vendar »za božjo voljo, nič slovenščine« (*Non luogo* 233), ki so se je očitno ogibale kot nečesa manjvrednega. Drugačen odnos pa je zarisan v romanu *Drugo morje*

preko Goričana Enrica Mreuleja,¹⁵ ki je v mladosti »[p]ravzaprav zna[[l] precej dobro tudi slovensko, naučil se je kot otrok, ko se je igral na rubijskih ulicah. Ko se je kot gimnazijec hodil s sošolci kopat v Sočo in videl, da Carlo in Nino ne razumeta, kaj njegov sošolec Stane Jarc v smehu in med škropljenjem z vodo govori Josipu Peternelu, je premišljeval, koliko živih in bližnjih stvari je nerazložljivih in neslišanih« (13). Čez nekaj let, v času fašizma, pa se zaradi pozabljanja naučene slovenščine spremeni tudi Mreulejev odnos do tega jezika in do Slovencev nasploh. Tedaj je »Enrico [...] ogorčen nad krivico, ki se jim (Slovcem, op. M. S.) godi, se jih pa tudi nekako boji; njegova slovenščina, ki mu je zadostovala za igro v Rubljah ali v Gorici z nekaterimi sošolci po pouku, zdaj ni dovolj niti za srečanje z njimi, kot mrtev jezik je« (49).

S tem Magris pritrjuje prepričanju slovenskih pripovednikov v Italiji, ki v svojih leposlovnih besedilih velikokrat poudarjajo, kako pomembna narodnoidentitetna sestavina je za Slovence ravno jezik in kako je za sožitje pomembno, da sobivajoča naroda znata jezik drug drugega. Zgovoren primer ponudi Evelina Umek v svojem romanu *Zlata poroka ali Tržaški blues* (2010), v katerem prikaže odpor, ki ga zaradi nerazumevanja in nepoznavanja v tržaških Italijanih vzbuja slovenski jezik.

Duhovnik je nadaljeval bogoslužje v slovenskem jeziku in že so se začeli nekateri obiskovalci prestopati, gospod Stelvio se je nagnil k svoji ženi Elviri:
 »Che *messa xè questa!*?«
 »No savevo, che la xè in slavo.«
 »Miga me tocherà *ascoltar tuta la messa in slavo?*« (102).¹⁶

Nemštvo

Magris seže včasih v daljno preteklost, ko so bili Slovenci le eden od »slovanski[h] kmečki[h] narodo[v]« (*Donava* 219). V skladu z že omenjeno idejo, da je vsak narod seštevek vseh tistih, ki so pred ali z njim bivali na nekem ozemlju in s katerimi je prišel v stik, Magris prikaže tudi Slovence kot narod, ki ga je v veliki meri zaznamovalo nemštvo. Pojmuje jih kot

¹⁵ Enrico Mreule je protagonist romana *Drugo morje*. Mreule je bil tesen prijatelj italijanskega goriškega filozofa Carla Michelstaedterja. Roman se osredinja na Mreulejev notranji svet in doživljanja ob pobegu iz Gorice v južno Ameriko malo pred izbruhom 1. svetovne vojne, ob njegovi vrnitvi v Istro, 2. svetovni vojni in vzpostavitvi komunizma v Jugoslaviji.

¹⁶ »Kakšna maša pa je to!« / «Nisem vedel, da bo po slovansko.» (V Trstu [je] «slavo» – slovansko [...] prezirljiv izraz za slovenščino.) / «Pa ja ne bomo poslušali celotne maše v slovansčini!» (ibid.).

nekdANJI sestavni del habsburške identitete in kot take jih uvršča med habsburške »dedič[e] in sirot[e] večnacionalnega talilnega lonca« (191) do te mere, da se mu zdi »Slovenija danes najbolj pristna habsburška krajina« (323). Obenem pa opozarja tudi na konflikt med Slovenci in Nemci, ker so slednji v 19. stoletju, ko so se oblikovali v narod, verjeli, da je »višja kultura, *die Kultur*, [...] lahko zgolj nemška« (33), medtem ko so slovanske narode, med njimi Slovence, imeli, podobno kot pozneje fašisti, za »narod[e] brez zgodovine« (81). Sčasoma se je omenjeni odnos v obliki nacizma le še radikaliziral, ko so po nasilnem prevzemu oblasti na Primorskem leta 1943 nemški vojaki »streljali na Slovane in Italijane« (*Na slepo* 178).

Magrisovo zanimanje za germanske vplive na Slovence lahko delno pripišemo njegovi izobrazbi germanista, delno pa gre za element, ki je dejansko prisoten v slovenski kulturi. V besedilih slovenskih tržaških pripovednikov le redko naletimo na reference, ki bi se navezovale na germanski svet. Te namreč zaradi lastne umeščenosti v specifične družbenozgodovinske okoliščine zanima predvsem odnos Slovenci-Italijani in s tem povezani medsebojni vplivi.

(Ne)znani Slovenci

Posebno poglavje si pri analizi prikazovanja Slovencev v leposlovju Claudia Magrisa zaslužijo znane in manj znane slovenske osebnosti, ki jih avtor predstavi. Gre namreč za nenavaden izbor ljudi, ki jih v leposlovnih tekstih slovenskih piscev ne zasledimo prav pogosto. Namesto Franceta Prešerna, Primoža Trubarja, Simona Gregorčiča, Dragotina Ketteja, Ivana Cankarja, Alojza Gradnika, Vladimirja Bartola in Srečka Kosovela, Jožeta Plečnika, Maksa Fabianija in Lojzeta Bratuža, ki so med največkrat omenjanimi Slovenci pri slovenskih tržaških pripovednikih, najdemo v Magrisovem pisanju na primer Josipa Križaja, »slovensk[ega] letalsk[ega] as[a], ki se je bojeval tudi v španski vojni in je umrl leta 1948 v skrivnostni letalski nesreči« (*Mikrokozmosi* 100). Omenja Draga Karolina, »ki je prehodil Snežnik podolgem in počez, ko je postavljajl oznake na križišča, barval stare obledele napise, risal zemljevide, na katerih je označil tudi najmanjše stezice« (102–103), fotografa Hinka Poročnika, literate Janeza Bilca, Otona Župančiča, Maričko Žnidaršič in Franca Avčina kot ustvarjalce, ki so pisali o Snežniku.

Med najbolj znanimi slovenskimi osebnostmi, kar jih omeni, je nedvomno Edvard Kardelj, »slovenski voditelj, ki bi bil morda edini kot Titov naslednik sposoben rešiti Federativno republiko pred grozljivim in sramotnim razpadom« (99). V povezavi z 2. svetovno vojno zapiše nekaj

tudi o Francu Štoki, političnem komisarju komande mesta Trst v času njegovega osvobajanja leta 1945. Očita mu, da je z Antoniem Fondo Saviem, partizanskim poveljnikom Antifašističnega korpusa prostovoljcev za svobodo (Corpo volontari della libertà), ravnal »kot okupator ravna s sovražnikom, ne pa kot osvoboditelj ravna z nekom, ki je prišel osvobajati« (*Non luogo* 248). Omeni tudi slovenskega kolaboracionista, Janka Debeljaka, »ki [je] slavi[[]] nemško-slovensko vojno bratstvo« (213). Pri Magrisu gre torej za prikaz osebnosti, ki niso v celoti v ponos Slovincem, medtem ko slovenski avtorji upodabljajo raje tiste, preko katerih lahko potrjujejo kulturne dosežke in uspehe svojega naroda.

Zaključek

Italijanski tržaški pisec Claudio Magris prikazuje Slovence predvsem v pripovedni prozi, veliko manj pa v dramskih besedilih, ki se osredotočajo na posameznikova psihična in intimna vprašanja. Nobeden od njegovih protagonistov ni Slovenec, pa tudi med stranskimi liki redko naletimo nanje. Največkrat piše o njih kot o skupnosti in abstraktni entiteti.

O Slovincih nam njegova besedila povedo, da se je tržaškim Italijanom kljub intelektualni veličini, kakršno premore Magris, težko odreči nekaterim kategorijam iz preteklosti, na primer Jugoslaviji, prav tako pa ostaja spomin vezan predvsem na prvo polovico 20. stoletja, zlasti na čas 2. svetovne vojne. Magrisa najbolj zanimajo slovensko partizanstvo, tržaški 1. maj 1945 in italijanska izguba Istre, Reke ter Dalmacije. Trudi se, da bi bil v prikazovanju nepristranski, saj ne zamolči italijanskega fašizma, nestrpnosti in nasilja, ki ga je ta zakrivil Slovincem. Razkriva njegove najtemnejše plasti (uničevalna taborišča, fašistično sodelovanje z nacisti) in ga krivi za mnoge probleme, ki jih je povzročil italijanski družbi. Slovincem priznava moč odpora. Potrjuje tudi njihovo prisotnost na Tržaškem, pri čemer se spušča v raziskovanje izvorov slovensko-italijanskih lokalnih napetosti, da bi razkril njihovo neutemeljenost in potrebo po preseganju teh. Slovenski jezik zaznava kot pomemben element slovenske identitete, obvladovanje tega pa kot dodatno spodbudo medsebojnemu sožitju. Do te točke je Magrisovo pisanje precej prekrivno in mestoma dopolnjujoče v odnosu do slovenskih tržaških pripovednikov, kar morda nakazuje tudi postopno ubiranje poti v smer preseganja dolgo veljavne trditve, da živita slovenska in italijanska tržaška književnost »vzporedno, samosvoje življenje in da so stiki med njima bolj izjema kot pravilo« (Košuta 161). Do razhajanja pa pride predvsem pri Magrisovem izpostavljanju nemštva kot elementa, ki je pustil pomembne sledi v slovenski stvarnosti, in pri njegovi

neobičajni izbiri manj znanih pozitivnih in negativnih slovenskih osebnosti, ki so daleč od izbir slovenskih pripovednikov. Magris se skorajda ne dotakne prikazovanja Slovencev skozi perspektivo sedanjega časa (npr. osamosvajanja Slovenije, ki ga obravnava roman Alojza Rebule *Jutranjice za Slovenijo*, 2000) ali njihovih kulturniških dosežkov (medtem ko se Rebula v zbirki kratkih pripovedi *Arhipel*, 2002, sprehodi skozi nekatere ključne trenutke slovenske zgodovine od praslovanske dobe do sodobnosti).

V celoti gledano lahko trdimo, da je hierarhija, ki jo Magris kot italijanski avtor vzpostavlja v odnosu do Slovencev, usmerjena k enakovrednosti, ker sooča različne, tudi nasprotujoče poglede na problematična vprašanja v slovensko-italijanskih odnosih. V nekaterih sestavinah njegovega pisanja, kot sta na primer izmenjujoča raba pojma Slovenci in Slovani ter osredotočanje na preteklost Slovencev v okviru Jugoslavije, pa se še vedno kažejo ostanki nekdanje mentalitete italijanske nadrejenosti, ki očitno še ni v celoti izkoreninjena.

LITERATURA

- Brecelj, Veronika. »... in nekam odplul, na odprto morje«. *El Conde*. Claudio Magris. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 2003. 41–45.
- Cergol, Jadranka. »L'immagine dello sloveno nella letteratura triestina italiana e l'immagine dell'italiano nella letteratura slovena nel periodo fascista: confronto tra due stereotipi«. *Literature in an Intercultural Perspective*. Ur. Nives Zudič. Koper: University of Primorska, Science and Research Centre, Annales University Press; Venezia: Università Ca' Foscari, Dipartimento di Studi Linguistici e Comparati, 2015. 231–240.
- Ciccarelli, Andrea in Magris, Claudio. »Sette domande a Claudio Magris«. *Italica* 78.3 (2004): 402–423.
- Čuk, Marij. *Pena majskega vala*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1998. (Knjižna zbirka Mornik).
- Gentile, Emilio. *Fašizem: Zgodovina in interpretacije*. Ljubljana: Modrijan, 2010.
- Jeffs, Nikolai. »Ali je Donava plemenito modra ali krvavo rdeča?«. *Donava*. Claudio Magris. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2006. 393–412.
- Kaštrun, Tomaž. »Claudio Magris. Mikrokozmosi. Ljubljana: Slovenska matica, 2003«. *Družboslovne razprave* 21.48 (2005): 273–274.
- Košuta, Miran. »Bíoi parálleloi. O razmerju med novejšo italijansko in slovensko literaturo v Italiji«. *Sodobnost* 37.2 (1989): 161–172.
- Magris, Claudio. *Illazioni su una sciabola*. Milano: Garzanti, 1992. (Gli elefanti).
---. *Mikrokozmosi*. Ljubljana: Slovenska matica, 2003.
---. *Donava*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2006. (Moderni klasiki: 34).
---. »Z Donavo v Ljubljani«. *Mladina* 64.52/53 (2007): 96–97. Splet. 8. 7. 2016. <<http://www.mladina.si/98092/z-donavo-v-ljubljani/>>.
- . *Na slepo*. Ljubljana: Slovenska matica, 2009. (Prevodi iz svetovne književnosti: 11).
- . *Razstava*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2010.
- . *Drugo morje*. Ljubljana: Modrijan, 2011.

- . »Storia di coraggio e genio per tutti noi«. *Il Piccolo* (25. 8. 2013). Splet. 8. 7. 2016. <http://ricerca.gelocal.it/ilpiccolo/archivio/ilpiccolo/2013/08/25/PR_52_05.html?ref=search>.
- . *Non luogo a procedere*. Milano: Garzanti, 2015. (La biblioteca della spiga).
- Pageaux, Daniel-Henri. »Uvod v imagologijo«. *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti: imagološko berilo*. Ur. Tone Smolej. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, 2005. 9–20.
- Pirjavec, Marija. »Odnos do 'drugačnih' v italijanski tržaški književnosti 20. stoletja«. *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti: imagološko berilo*. Ur. Tone Smolej. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, 2005. 195–200.
- Pizzi, Katia. *A City in Search of an Author*. London; New York: Sheffield Academic Press, 2001.
- . »'Quale Triestinità?': glasovi in odmevi iz italijanskega Trsta«. *Primerjalna književnost* 28.posebna št. (2005): 103–114.
- . »Triestine Literature between Slovenia and Italy: A Case of Missed Transculturalism?«. *Primerjalna književnost* 36.1 (2013): 145–155.
- Simoniti, Veronika. »Tvoje mesto, Rico, je besneče morje«. *Drugo morje*. Claudio Magris. Ljubljana: Modrijan, 2011. 91–109.
- Smolej, Tone. »Perspektive imagologije«. *Podoba tujega v slovenski književnosti. Podoba Slovenije in Slovencev v tuji književnosti: imagološko berilo*. Ur. Tone Smolej. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, 2005. 21–29.
- Smotlak, Maja. *Narodna identiteta v sodobnem slovenskem romanu v Italiji (1991–2011)*. Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Oddelek za slovenistiko, 2014.
- Šabec, Ksenija. »Angelo Ara, Claudio Magris: Trst, obmejna identiteta. Ljubljana: Študentska založba, zbirka Claritas, 2001«. *Družboslovne razprave* 20.46/47 (2004): 289–291.
- Škulj, Jola. »Literatura in prostor: o semiozi in semiosferi«. *Slavistična revija: časopis za jezikoslovje in literarne vede* 53.3 (2005): 347–361.
- . »Literature and Space: Textual, Artistic and Cultural Spaces of Transgressiveness«. *Primerjalna književnost* 27.pos. št. (2004): 21–37.
- . »Nova kritična paradigma medkulturne eksistence literature«. *Primerjalna književnost* 34.3 (2011): 291–307.
- Umek, Evelina. *Zlata poroka ali Tržaški blues*. Trst: Mladika, 2010.

The Image of Slovenians in the Literary Opus of the Italian Triestine Writer Claudio Magris

Keywords: Italian literature / Trieste / Triestine literature / imagology / Slovenians / fascism / Magris, Claudio

In the first half of the twentieth century, the Italian literature of Trieste represented the Slovenians in a negative manner. Only in the 1960s did this begin to change. However, what characterizes the representation of the Slovenians in the literature of Claudio Magris (1939), one of the most prominent contemporary Italian writers from Trieste? The analysis showed that Magris constructs the image of Slovenians through six key concepts: Yugoslavia, Fascism, Trieste, the Slovenian language, German identity, and (un)popular Slovenians.

When Magris writes about Slovenians, he particularly refers to old categories such as Yugoslavia, the first half of the twentieth century, and the Second World War. In this context, he is mostly interested in the Slovenian Partisan movement, in May 1st, 1945 in Trieste, and in the Italian loss of Istria, Rijeka, and Dalmatia. He tries to be objective and consequently also writes about Italian Fascism, intolerance, and violence against the Slovenians, also revealing its darkest sides (extermination camps and Fascist collaboration with the Nazis in Trieste). He confirms the presence of Slovenians in Trieste and explores the sources of tensions between the local Slovenians and Italians.

As an Italian writer, in his works Magris tends to establish an equal hierarchy between Slovenians and Italians by examining various (also conflicting) views on problematic issues in Slovenian–Italian relations. In spite of this, some elements of his writing—such as the alternating use of the terms *Slovenians* and *Slavs*, or the focus on the history of Slovenians in the context of Yugoslavia—still shows remnants of the past mentality of Italian supremacy, which evidently has not been fully eradicated.